

МАЙНОВІ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЧЛЕНІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИЧИХ КООПЕРАТИВІВ

Статтю присвячено проблемам урегулювання членських майнових відносин у сільськогосподарських виробничих кооперативах. Особлива увага звертається на порядок та умови одержання майнового паю у разі виходу з кооперативу, отримання кооперативних виплат та частки доходу на пай, а також: майнову відповідальність членів кооперативу.

Прийняття 17 липня 1997 р. Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» відкрило новий етап у розвитку кооперації на селі.

У цьому законі окреслено види сільськогосподарських кооперативів, порядок їх створення та державної реєстрації, правовий режим майна і землі, права та обов'язки членів кооперативів, застави самоврядування тощо.

На жаль, у законі залишається дуже багато не врегульованих питань, які пов'язані з членськими майновими відносинами, наприклад, у виробничому сільськогосподарському кооперативі (далі — кооперативі), що не дає змоги повною мірою реалізувати значні переваги саме такої форми господарювання на селі.

Аналізуючи положення закону, можна виділити такі майнові права й обов'язки членів кооперативу:

— право власності на пай, яке реалізується при одержанні паю в разі виходу з кооперативу в порядку і термін, визначені статутом кооперативу (ст. 11); при переданні свого паю у спадщину (ст. 25);

— обов'язок виконувати свої зобов'язання перед кооперативом, пов'язаний з майновою участю в його діяльності (здійснення вступного і пайового внесків) (ст. 9);

— обов'язок відповідати за зобов'язаннями кооперативу в межах майнового пайового внеску (ст. 23);

— одержання кооперативних виплат (ст. 11);

— одержання частки доходу на пай (додатковий пай) (ст. 11);

— отримання частки вартості майна кооперативу в разі його ліквідації (п. 4 ст. 38).

Розглянемо окремо зазначені правомочності членів кооперативу.

Пай — це майновий внесок члена кооперативу у створення та розвиток кооперативу, який здійснюється шляхом передачі кооперативу майна, в тому числі грошей, майнових прав, а також земельної ділянки (ст. 1).

Вступаючи до кооперативу, пайовики передають повноваження щодо управління своїм майном загальним зборам кооперативу. При виході чи при виключенні член кооперативу має право забрати свій пай натурою, грошми або цінними паперами. Таким чином, він не є суб'єктом права власності на конкретне майно кооперативу чи його частку. Право власності на майно має кооператив як юридична особа, а член кооперативу отримує право розпоряджатися частиною майна (паєм) лише після припинення членства.

За рахунок паїв, які вносять громадяни при вступі в кооператив, формується пайовий фонд кооперативу.

Особливу увагу слід звернути на обов'язок членів кооперативу нести відповідальність за його зобов'язаннями в межах пайового майнового внеску (п. 1 ст. 23). Тобто, «закон закріпив обмежену відповідальність членів кооперативу за зобов'язаннями кооперативу, коли власники переданого майна не несуть відповідальності за зобов'язаннями створених ними суб'єктів підприємництва (юридичної особи) усім своїм наявним майном» [1].

Проте в науковій літературі існує точка зору, що «залежно від виду діяльності сільськогосподарського кооперативу у законодавстві доцільно закріпити положення, згідно з яким слід надати кооперативу право у своєму статуті самостійно обирати один із запропонованих видів відповідальності:

1) обмежена — коли члени кооперативу відповідають лише внесеними ними паями;

2) необмежена — коли члени кооперативу додатково відповідають усім своїм майном, якщо для цього недостатньо внесених паїв;

3) додаткова — коли відповідальність члена кооперативу настає у розмірі, кратному до кількості внесених членом кооперативу паїв» [2].

Законом Російської Федерації «Про сільськогосподарську кооперацію» передбачено, що члени виробничого кооперативу несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями кооперативу в розмірі, передбаченому статутом кооперативу, але не менше 0,5 відсотка обов'язкового паю (п. 2 ст. 37). Така відповідальність визначена як «додаткова до відповідальності кооперативу за його зобов'язаннями і виникає у випадку неможливості

кооперативу в передбачені терміни задовольнити вимоги кредиторів» [3]. Розмір відповідальності для кожного члена кооперативу затверджується загальними зборами членів зазначеного кооперативу і закріплюється в його статуті.

Деякі вчені вважають, що «законодавче закріплення за членами кооперативу обов'язку нести субсидіарну відповідальність по відшкодуванню боргів кооперативу є більш переважним. Вона дисциплінує членів кооперативу, стимулює до участі у контролі за витратами кооперативу і його діяльності» [4].

На наш погляд, посилення таким чи іншим чином майнової відповідальності членів кооперативів може призвести до зниження інтересу в їх створенні, адже відповідальність у межах пайового внеску є однією з приваблюючих рис саме виробничого кооперативу.

Серед майнових прав слід відзначити право на отримання паю в разі виходу особи з кооперативу. На жаль, на практиці все ще зустрічаються випадки, коли в статутах установлюється термін набуття права на пай, що є наслідком радянської колгоспної системи і прямим порушенням права приватної власності члена кооперативу на свій майновий пай, а також права безперешкодного виходу з кооперативу.

Громадянин має право на одержання своєї частки у спільному майні натурою, грошми або, за бажанням, цінними паперами (ст. 25). Деякі науковці вважають, що таким чином у законі встановлено черговість видання членові кооперативу, який вибув з нього, майна в рахунок його паю [5]. На нашу думку, тут перелічені рівнозначні форми повернення паю, адже ж в іншому випадку зазначення в статутах кооперативів першою грошовою формі треба було б розглядати як незаконне.

Законом встановлено термін отримання паю, який не може перевищувати двох років, а відлік цього терміну починається з 1 січня року, що настає після моменту виходу (виключення) із кооперативу (ст. 25).

І це дуже важливо, оскільки на практиці з цього приводу виникало чимало непорозумінь. Так, наприклад, у локальних правових актах кооперативів встановлювалось, що у випадку виходу членів кооперативу «вартість паю буде виплачуватись протягом 10 років або тільки в розмірі 50 відсотків вартості паю. Таку практику можна розглядати як правомірну, оскільки ці питання не були врегульовані в законі, а тому віднесені до локальної правотворчості. У цих випадках члени виробничих сільськогосподарських кооперативів позбавляють самі себе можливості одержати свою частку (пай) на цілком правомірних підставах» [6]. Але вона одночасно обмежує (хоч і тимчасово) право власника розпоряджатися належним йому майном, що може бути

здійснено у випадках і в порядку, встановлених законодавчими актами України (п. 6 ст. 4 Закону України «Про власність»), а не статутами кооперативів.

Таким чином, щоб запобігти неправомірній практиці обмеження права приватної власності громадян на їхнє майно, на законодавчому рівні необхідно закріпити основні умови виходу з кооперативу (порядок одержання паю, розрахунків з кооперативом тощо).

При виході з кооперативу його член не має права претендувати на виділення йому якоїсь частки неподільного фонду, що може оцінюватися окремими членами кооперативу негативно. «Але слід взяти до уваги, що неподільний фонд створюється з метою збереження відносної цілісності майнового комплексу кооперативу та забезпечення його успішної діяльності у випадках виходу з нього значної кількості членів. Отже, в даному разі у збереженні життєдіяльності кооперативу зацікавлені всі ті, хто залишається в ньому, тобто переважна більшість його членів. Враховуючи їхні інтереси, слід відзначити позитивну роль неподільності цього фонду» [7].

Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» передбачено, що при ліквідації кооперативу його майно, що залишилося після розрахунків з бюджетом, банками та іншими кредиторами, розподіляється між членами кооперативу пропорційно вартості їх паю (п. 4 ст. 38), асоційовані ж члени мають першочергове право на отримання свого майнового внеску та відповідних часток доходу (п. 2 ст. 12).

Однією з важливих форм реалізації членами кооперативів своїх майнових прав є право на одержання частини прибутку від діяльності кооперативу у вигляді виплати часток доходу на паї та кооперативних виплат.

Згідно із Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» ці виплати здійснюються за рахунок частини доходу, що залишається після сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до відповідних бюджетів; погашення кредитів; покриття збитків; проведення відрахувань у фонди кооперативу (п. 2 ст. 29). При цьому дохід, призначений до розподілу між членами кооперативу, поділяється на дві частини. Одна спрямовується на здійснення кооперативних виплат, які складаються з частини доходу кооперативу, що розподіляється між його членами пропорційно їх участі у накопиченні цього доходу (ст. 1). «Оскільки така участь у виробничому кооперативі визначається трудовою участю, яка знаходить своє вираження у розмірах заробітної плати членів кооперативу, то кооперативні виплати розподіляються пропорційно їх зарплаті» [8].

Друга частина цього доходу розподіляється між членами кооперативу та його асоційованими членами з урахуванням обов'язкових та додаткових внесків до пайового фонду, причому виплати часток доходу на паї підлягає до 20 %, визначених до розподілу (п. 2 ст. 29).

Це положення можна тлумачити двояко. «Перше, в тому розумінні, що на виплати часток доходу на паї може бути направлено до 20 % доходу, визначеного до розподілу між членами кооперативу у вигляді кооперативних виплат і виплат часток доходу на паї, і по-друге, що на це може виділятися до 20 % розподілюваного доходу, тобто загальної суми одержуваного доходу» [9].

Таким чином, із змісту закону залишається незрозумілим, яке з тлумачень є правильним. Але, аналізуючи статuti кооперативів, можна сказати, що на практиці застосовується перше тлумачення.

Конкретне співвідношення між частинами доходу встановлюється загальними зборами кооперативу і є нормою, яка регулюється статутом кооперативу.

Слід звернути увагу ще на одне положення закону, яке стосується розподілу доходу кооперативу на паї, а саме: статутом кооперативу може бути передбачено різний відсоток часток доходу на паї для членів і асоційованих членів кооперативу (п. 2 ст. 24). «Хоча законом не передбачено, кому можуть бути встановлені вищі, а кому нижчі частки доходу на паї, все ж не важко припустити: більш імовірно, що нижчими вони будуть для асоційованих членів, оскільки рішення про це приймається без їх участі» [10].

«Можливості застосування для членів кооперативу кооперативних виплат, на які може виділятися 80 і більше відсотків всього доходу, що спрямовується до розподілу між членами кооперативу та асоційованими членами кооперативу, та можливість встановлення для членів кооперативу більш високих нормативів відрахувань доходів на паї ставить їх в порівнянні з асоційованими членами в пріоритетне положення» [11]. Тобто розподіл прибутку кооперативу між його членами залежить від їх трудової участі, що повністю відповідає принципам діяльності кооперативів (ст. 3).

Таким чином, можна зробити висновок, що в законі й на практиці існують невирішені питання, які стосуються визначення порядку грошової оцінки майна, що вноситься членами кооперативу як майновий пай; з'ясування правової природи пайового фонду кооперативу і визначення порядку внесення до нього змін; необхідності закріплення основних умов виходу з кооперативу; одержання частини прибутку від діяльності кооперативу у вигляді виплати часток доходу на паї і кооперативних виплат.

Враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що необхідно удосконалювати законодавство у на-

прямку захисту майнових прав членів кооперативів.

1. Аграрне право України.— С 245.
2. Федорович В. Правові основи створення та діяльності сільськогосподарських кооперативів в Україні.— Л., 1998.— С 78.
3. Комментарий к Федеральному закону «О сельскохозяйственной кооперации».— М., 1997.— С. 141.
4. Шемшученко Ю., Семчик В. Право кооперативной собственности на Украине II Общество и экономика.— 1999, № 3 ^ . - С . 185.
5. Аграрне право України.— С. 125.
6. Там само.— С. 124.
7. Онищенко О., Юрчишин В. Формування підприємницьких структур // Регіональна економіка.— 1997, № 4.— С. 59.
8. Онищенко О., Юрчишин В. Вказ. праця.— С. 17.
9. Онищенко О., Юрчишин В. Вказ. праця.— С. 61.
10. Там само.
11. Онищенко О., Юрчишин В. Вказ. праця.— С. 18.

Gafurova O. V.

PROPERTY RIGHTS AND LIABILITIES OF THE AGRICULTURAL PRODUCTION COOPERATIVE MEMBERS

This article is introduced into the problems of membership property relations settlement in agricultural production cooperatives. Special attention is paid to the order and conditions of the receiving of property share if the person terminates his membership, receiving of cooperative payments and dividends, cooperative members property responsibility.